

K PROBLEMATICE VÝUKY EKONOMIE A SPOLEČENSKÝCH VĚD NA PEDAGOGICKÝCH FAKULTÁCH

Oldřich Králík

Anotace: *Príspevek se vztahuje k následujícím tématům: Úloha učitelů při vzdělávání a obrození českého národa. Postoj učitelů v období totalitních systémů (nacismu a komunismu). Transformace vzdělávacího a výchovného procesu po změně společenského, politického a ekonomického systému v roce 1989. Nezbytnost adekvátního podílu společensko-vědních disciplín zajišťovaných katedrou občanské výchovy při vytváření profilu absolventa ZŠ.*

Abstract: *The paper relates to the following issues: The role of teachers in education and revival of the Czech nation. The attitudes of teachers in the period of totalitarian regimes (Nazism and Communism). The transformation of the educational and formative process following the transformation of the social, political and economic systems in 1989. The necessity of adequate social science disciplines provided by the department of civics.*

Po listopadu 1989 nastaly v Československu významné celospolečenské změny (politické, právní, ekonomické, sociální, kulturní aj.). Svobodné společenské klima vytvořilo předpoklady ke kvalitativním a kvantitativním změnám v přestavbě politického systému, ekonomiky (včetně vlastnických vztahů), vědeckovýzkumné základny, školství a dalších oblastí společenského života. Domníváme se, že tyto předpoklady nebyly plně využity. Svědčí o tom řada publikací. Např.: Večerník a kol. (1998), Švejnar a kol. (1997), Žák (2000), Králík (1999), Králík, Rybář a kol. (2006). Hlavním úkolem byla: demokratizace politického systému, transformace české ekonomiky a vytvoření právního státu. Podrobněji tento proces je specifikován v poslední citované publikaci.

- Demokratizace politického systému. Totalitní komunistický systém byl nahrazen systémem vlády založené na liberální demokracii. Předpokladem tohoto systému jsou svobodné, rovné a tajné volby. Nejdůležitějším nástrojem realizace vůle veřejnosti se staly politické strany. Svobodné společenské klima vedlo ke vzniku desítek politických stran a hnutí, které nabízely nejrůznější recepty, jak budovat stát zbavený komunistické nadvlády. Ze všech politických stran a hnutí bylo od počátku nejdůležitější Občanské fórum (OF), po něm tuto roli převzala Občanská demokratická strana (ODS). Postupně získala významné postavení Sociálně demokratická strana.

- Transformace české (československé) ekonomiky z příkazové ekonomiky (uplatňované prostřednictvím modelu centrální vertikální koordinace) na tržní ekonomiku. S tím souviselo odstátnění výrobních prostředků formou restituace, malé a velké privatizace.
- Vytvoření právního státu, který umožňuje zajistit lidská práva a svobodu občanů. Nejvýznamnějším dokumentem je Ústava České republiky.

Uváděné předpoklady fungování demokratického, právního státu s efektivní ekonomikou se vzájemně doplňují a podmiňují. Byly rovněž rozhodujícími kritérii pro posouzení připravenosti České republiky pro vstup do Evropské unie.

Učitelé sehráli významnou úlohu nejen při vzdělávání českého národa, ale i při jeho obrození, formování české státnosti, výchově k vlastenectví a odboji českých občanů proti německé okupaci. Tím získali vysokou prestiž. To bylo do značné míry umožněno relativně vysokou úrovní vzdělání pedagogů ve společenských vědách a jejich morálními postoji. Svědčí o tom vysoce pozitivní hodnocení v řadě sociologických výzkumů.

Učitelé základních a středních škol se významně podíleli na řízení obcí. Vysokoškolští profesori v daleko větším měřítku ovlivňovali politické, právní a ekonomické dění v Rakousku-Uhersku a především v Československu v období let 1918-1938. Např. o vzniku Masarykovy univerzity v Brně mají významnou zásluhu vysokoškolský profesor Karel Engliš a středoškolský profesor Alois Jirásek. Středoškolští profesori vypracovali významnou část hesel v encyklopediích (např. Ottův slovník). Není bez zajímavosti, že platy vysokoškolských profesorů dosahovaly v období první republiky úroveň poslanců Národního shromáždění, kdežto v současné době je jejich úroveň v rozmezí 60-70%.

Po roce 1948 byli pedagogové vystaveni silnému nátlaku od Komunistické strany Československa. Částečné uvolnění politického klimatu v polovině šedesátých let bylo vystřídáno zvýšením dogmatického nátlaku v období tzv. normalizace (sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století). Po roce 1945 i po únoru 1948 mohla být řada občanů přesvědčena o správnosti komunistických myšlenek, jejichž realizace nás dovede k „radostným zítřkům“. Po roce 1970 mohli tuto víru předstírat pouze lidé, kteří sledovali osobní prospěch (udržet si pracovní zařazení, resp. dosáhnout rychlý karierní růst). Pedagogové byli nuceni buď zvolit servilní postoj ke komunistické ideologii, nebo ze školství odejít. Pokud ve školství zůstali, byli nuceni podílet se na ideologických školeních na nejrůznějších pracovištích. Tím deformovali nejen myšlení svých posluchačů, ale i vlastní morální a odbornou úroveň. Největší tlak byl vyvíjen na učitele společenských věd a zejména občanské nauky. Nálepka komunistických přísluhovačů jim zůstala dodnes.

Komunistická strana Československa věnovala značnou pozornost komplexnímu ideologickému vzdělávání pedagogů (stejně jako téměř všech vysokoškoláků) vycházejícímu z marxistické filosofie, marxistické politické ekonomie a tzv. vědeckého komunismu. Přesto se v druhé polovině

sedmdesátých let a především v osmdesátých letech 20. stol. prokázalo, že rozpor mezi ideologií a realitou je dlouhodobě neudržitelný.

Po roce 1990 bylo zřejmé, že význam společenských věd se zvýšil, ale rozsah jejich výuky se snížil. Např. na Pedagogické fakultě MU v Brně je ze společenských věd, jejichž výuku zajišťuje katedra občanské výchovy, povinná (kromě studentů oboru občanská výchova a základy společenských věd) pouze filosofie, zatímco výuku sociologie, práva, ekonomie, kulturologie (resp. kulturní antropologie), estetiky, etiky, politologie, mezinárodních vztahů (resp. evropské integrace), logiky a religionistiky si mohou studenti vybrat jako volitelný předmět. Pokud si studenti některou z uváděných disciplín zvolí, jsou vedeni především snahou o dosažení kreditu. Snaha o získání potřebných znalostí převažuje pouze u menší části z nich. Např. volitelný předmět „Úvod do ekonomie“ volí významná část absolventů ekonomických škol. Předpokládají, že za čtyři roky studia střední školy získali rozsáhlejší znalosti, než mohou získat během 10 až 12 hodin nepovinných přednášek. Vykonání kolokvia považují za formální záležitost. Tím intuitivně vycházejí ze zásady Rakouské subjektivně psychologické školy: „dosáhnout maximum slasti s minimem strastí“. Přestože české ekonomické myšlení vychází z uváděné školy, u nás se spíše vžila zásada: „bez práce nejsou koláče“. Skutečnost, že více „koláčů“ (přesněji hrubého domácího produktu a disponibilního důchodu na 1 obyvatele) mají Rakušané než Češi, můžeme považovat za důkaz, že zůstáváme pouze u verbálního vyjádření.

Domnívám se, že je nezbytné studium předmětů společenských věd v první fázi změnit z volitelných předmětů na povinně volitelné a v další fázi umožnit studentům alespoň informativní znalosti ze všech předmětů uváděných v předchozí části. Návrh systému, který by to umožnil, uvádím v další části tohoto příspěvku.

V této souvislosti bych chtěl uvést, že PdF MU Brno má v současné době přibližně 8 000 posluchačů. Perspektivně by jich mělo být 10 až 12 tisíc. Lze tedy předpokládat, že fakultu absolvuje každý rok přibližně 2 000 studentů. V našem státě je ovšem dalších 8 pedagogických fakult. Kdyby na každé z nich absolvovalo studium 1 000 posluchačů, získáme 10 000 absolventů každý rok. Pokud by pracovali 40 roků (od 25 do 65 let), získáme počet 400 000 absolventů. Počet učitelů je však přibližně 85 000. Z toho lze usuzovat, že pouze přibližně 20 % absolventů pedagogických fakult získá uplatnění ve školství. Ve skutečnosti tento podíl bude ještě nižší, neboť jako pedagogové působí i absolventi jiných fakult vysokých škol (přírodovědeckých, filosofických, ekonomických aj.). Jsem se vědom toho, že uváděná čísla jsou pouze přibližná. S jistotou lze však tvrdit, že převážná část absolventů pedagogických fakult nezíská uplatnění jako učitelé. Tato skutečnost by měla být podnětem ke zvýšení znalostí absolventů pedagogických fakult v počítačové gramotnosti, jazykových znalostech a v neposlední řadě i ve znalostech ve společenských vědách.

Katedra občanské výchovy PdF MU Brno zajišťuje:

1. Výuku jednotlivých předmětů pro obory Občanská výchova (OV) a Základy společenských věd (ZSV)

Problematiku společenských věd uvádím v závěrečné části zabývající se pedagogickou činností katedry občanské výchovy.

2. Výuku předmětů společenských věd pro první stupeň základních škol

Konkrétně jsou to předměty: Úvod do filosofie, Úvod do politologie, Dějiny kultury, Filosofie výchovy. Domníváme se, že žáci vyšších ročníků by měli mít alespoň minimální orientaci o základních ekonomických otázkách (ekonomické chování jednotlivce a státu, druhy institucí, mzdy u vybraných profesí, výdaje za jednotlivé skupiny zboží a služeb, ceny základních potravin, právní problematika, integrace v Evropě – EU aj.).

3. Výuka předmětů společného základu pro druhý stupeň základních škol a pro třetí stupeň škol

O nesyrovém pojetí a nedostatečné dotaci výuky předmětů společenských věd u všech oborů s výjimkou občanské výchovy byla zmínka již v předchozí části tohoto příspěvku.

Považujeme za nesporné, že pro zlepšení této situace je vhodné změnit zařazení předmětů z volitelných předmětů na povinné. Může vzniknout dojem, že se tím neúměrně zvýší podíl těchto předmětů. Vycházíme-li však z toho, že výuka v magisterském studiu trvá 5 roků, tj. 9 semestrů (o 1 semestr snižujeme délku výuky na vypracování bakalářské a magisterské diplomové práce a na přípravu na státní závěrečné zkoušky). Každý semestr předpokládáme výuku 12 týdnů a 20 hodin týdně. Tím získáme rozsah výuky:

Celkem	2160 hodin (9 x 12 x 20)
z toho:	1 obor 864 hodin (tj. 40 %)
	2 obor 864 hodin (tj. 40 %)
	společný základ 432 hodin (tj. 20 %)

Jestliže pro výuku předmětů společného základu zajišťovaných katedrou OV vyčleníme 6 hodin po dobu jednoho semestru, může být filosofie zařazena celý semestr a další předměty budou mít výuku pouze půl semestru. Předměty by mohly být např. zařazeny podle následujícího schématu:

- Filosofie
- Etika a Logika
- Sociologie a Ekonomie
- Politologie a Právo
- Integrace (EU) a Religionistika
- Kulturologie a Estetika

Polovina studentů by zahájila výuku prvním z uváděných předmětů. V polovině semestru (tj. po 6 týdnech) by se výuka předmětů změnila. Studenti by získali základní znalosti z 11 předmětů ze společenských věd v gesci katedry OV. Tedy za 72 hodin, tj. 16,67 % výuky věnované společnému základu (432 hodin), resp. 3,33 % výuky za celé studium.

Navržený přístup není pravděpodobně optimální. Je však nesporně lepší než současný. Mohl by vytvořit výchozí bázi pro zvýšení znalostí studentů pedagogických fakult ve společenských vědách. Domníváme se, že tato problematika je z hlediska uplatnění absolventů pedagogických fakult významná, vyžaduje systémový přístup a měla by být podle našeho názoru řešena formou fakultního grantu.

Podrobná specifikace jednotlivých uváděných předmětů přesahuje přípustný rozsah předkládaného příspěvku. Přesto považuji za vhodné uvést několik poznámek k výuce filosofie na pedagogických fakultách.

Filosofie byla původně chápána jako soubor veškerého poznání (antické Řecko). Postupně se od ní oddělovaly přírodní vědy a později společenské vědy. Výuka filosofie by neměla být samoučelná. Nemůže se omezovat pouze na dějiny filosofie. Hlavní její smysl by měl být v návaznosti na etiku. Rovněž z ní vychází filosofie jednotlivých věd.

4. Výuka předmětů zajišťovaných katedrou občanské výchovy v oboru Občanská výchova (OV) a Základy společenských věd (ZSV)

Česká společnost potřebuje zajistit, aby žáci základních škol získali předpoklady pro rozvíjení občanského profilu. Občanská výchova vytváří celek, skládající se z široké škály poznatků a zkušeností, které svým obsahem spadají do různých vědních disciplín. Odbornost učitele občanské výchovy na základní škole se nemůže skládat pouze ze součtu encyklopedických znalostí.

Občanská výchova je školní předmět, nikoliv vědní obor. Tato skutečnost značně komplikuje vědecký růst učitelů jednotlivých disciplín na katedrách občanské výchovy. Pedagogickou a vědeckou erudici musí obvykle obhajovat na jiných fakultách univerzity (filosofické, právnické, ekonomické, sociální) před vědeckou radou, jejichž členové nejsou v řadě případů pozitivně nakloněni k udělení vědeckého nebo pedagogického titulu učitelům občanské výchovy. Učitelé katedry OV musí získat nejen vysoce odbornou úroveň ve vlastní disciplíně, ale chápat souvislosti této disciplíny s dalšími předměty, které jsou součástí oboru OV, resp. ZSV. Rovněž se musí zaměřit na didaktické otázky.

Občanská výchova přispívá k utváření vztahu žáků základních škol k realitě, formuje jejich postoje k významným oblastem lidského života, k pozitivní hodnotové orientaci a vhodnému chování. Získané poznatky by měly být v souladu k osobním zkušenostem žáků a s informacemi, které získávají z dalších zdrojů.

Struktura a rozsah výuky předmětů pro obory OV a ZSV je do značné míry stabilizovaná. Určitá úprava bude nezbytná v souvislosti s Rámcově vzdělávacím programem, který je schválen pro základní školy. Musí připravit „Školní vzdělávací program“ a od 1. září 2007 na jeho základě začít výuku pro první a šesté ročníky. Postupně budou školní vzdělávací programy uplatněny pro všechny ročníky základních škol. Uváděná reforma výuky je obsažena v „Národním programu rozvoje vzdělávání v České republice“, v tzv. Bílé knize. Jedním z nových směrů vzdělávací politiky je vzdělávací okruh „Člověk a společnost“. Tento okruh posílí propojení mezi předměty občanská výchova, dějepis a zeměpis. Proti této reformě bojují především učitelé dějepisu, kteří označují „Bílou knihu“ za „Bílou horu“. V současné době však nelze bez multidisciplinárního pojetí výuku zkvalitnit.

Řada škol však proti školním vzdělávacím programům, které umožní využít specifické přednosti jednotlivých škol (především ve znalostech učitelů), bojuje nadále. Poněkud to připomíná odpor řídicích pracovníků značného počtu podniků proti první reformě sovětského plánovacího systému (model centrální vertikální koordinace), kterou připravil první náměstek předsedy Státního úřadu plánovacího Kurt Rozsypal (Rozsypalova reforma - 1958). Tato reforma umožňovala uvolnit centrální plánování ve prospěch podnikové sféry. Podniky mohly využít své specifické podmínky a na základě soustavy hmotné zainteresovanosti zvýšit pravomoc a odpovědnost podniků. Kromě konzervativních představitelů ÚV KSČ proti této reformě bojovali vedoucí pracovníci řady podniků, kteří se zalekli vlastní zodpovědnosti (Slaný a kol. 2003).

Vynikající úroveň má učebnice občanské výchovy, kterou vypracoval doc. Ing. Miloš Vítek, CSc. (2006). Jednotlivé kapitoly korespondují s ročníky pro 2. stupeň střední školy:

- 1) Zrod člověka (filosofická antropologie)
- 2) Formování občana (axiologie)
- 3) Občanská společnost (sociální filosofie)
- 4) Stát (politologie)
- 5) Praktické jednání občana – tato kapitola má 5 subkapitol:
 - 5.1 Co je praktické?
 - 5.2 Zásady společenského styku
 - 5.3 Občanské chování
 - 5.4 Ekonomické chování
 - 5.5 Informační technologie

Domníváme se, že učebnice je velmi náročná i pro absolventy oboru OV. Může být tedy využita pro rozšíření znalostí učitelů v oblasti společenských věd nejen na druhém stupni základních škol, ale i pro učitele na středních školách. Podle našeho názoru teoretická část převažuje nad praktickou částí z hlediska kvalitativního i kvantitativního. Při vypracování čtvrté a páté

té kapitoly byly využity některé poznatky získané ve spolupráci s katedrou občanské výchovy PdF MU Brno (Vítek 2001, Vítek, Vítková 2003).

PhDr. Jana Skácelová se podílí na vypracování nové učebnice, která by respektovala současnou situaci i perspektivy výuky OV pro 6. ročník základních škol.

Výuka občanské výchovy je nesporně velmi náročná. To nejen proto, že se jedná o multidisciplinární předmět, ale především proto, že teoretické poznatky i reálný svět se nestále vyvíjí. Původní hlavní problémy ustupují do pozadí a nové vznikají. Zatímco po druhé světové válce byl nejzávažnější problém nebezpečí třetí světové války, nyní jsou za hlavní problémy považovány:

- znečištění životního prostředí
- vyčerpání neobnovitelných zdrojů
- mezinárodní terorismus
- globalizace
- nadnárodní společnosti
- nedostatek pitné vody
- populační exploze v rozvojových zemích a stagnace, resp. snižování počtu obyvatelstva ve vyspělých zemích
- boj s AIDS a dalšími vážnými nemocemi
- narkotika a toxikomanie
- možnost získání základního školního vzdělání a minimální péče pro všechny občany na světě
- nebezpečí vzniku nových totalitních států a získání zbraní hromadného ničení současnými totalitními státy
- snížení rozdílu mezi muži a ženami v možnosti získání kvalifikace, příjmu a karierního růstu
- nebezpečí extremismu, rasismu aj.

Každý z uváděných problémů by mohl být předmětem samostatného příspěvku. Některé se vzájemně ovlivňují (pozitivně nebo negativně), jiné jsou navzájem relativně indiferentní. Úkolem učitelů občanské výchovy je seznámit žáky s danou problematikou. Pokud je to možné, nastítnit alternativní přístupy a diskutovat o nich.

Považuji na tomto místě za nutné stručně se zmínit o vztahu ekonomie a ekologie. V zemích, kde ekonomové a ekologové projevili snahu o kompromis, dospěli k přijatelnému řešení. Jako příklad může sloužit Velká Británie. Působí zde např. New Economics Foundation (NEF), která se snaží, aby ekonomie respektovala kvalitu života. V krátké době byly ve Velké Británii dosaženy výrazné pozitivní změny.

E. Kohák žádá přijetí odpovědnosti za přírodu a právní odpovědnost za jednání, které životní prostředí zhoršuje. Kohák uvádí, že „snad nejzákladnější, nejnáročnější a nejodpovědnější potřeba je výchova k ekolo-

gickému lidství“. Uváděné názory jsou obsaženy v publikaci: „Je nás příliš mnoho“. Tím ovšem nastiňuje složitý problém, jehož úspěšné řešení není v současné době reálné. Kvalifikovaný přístup k problematice vztahu mezi životním prostředím a ekonomikou zaujímá Bedřich Moldán (např. v práci z roku 2003). Větší popularitě se však obvykle těší extrémní názory, které doporučují jednoznačné a jednoduché řešení. Jestliže např. J. Keller v knize Až na dno blahobytu cituje K. Bouldinga „Tvrdí-li nám někdo, že je možné v tomto omezeném světě zajistit ekonomický růst, je to dozajista šílenec nebo ekonom“, nevytváří tím vhodný prostor ke konstruktivní diskuzi mezi ekonomy a ekology.

5) Výběrové semináře zajišťované Katedrou občanské výchovy

Výběrové semináře mají umožnit studentům pedagogických fakult rozšířit poznatky, které získají v povinných přednáškách a seminářích (resp. studiem literárních zdrojů). Měly by jim umožnit nejen rozšířit oblast poznání, ale především získat poznatky užitečné v jejich dalším osobním a profesním životě. Na druhé straně učitelé touto formou předávají své poznatky, které dosud do standardní výuky nezařadili.

K výuce ekonomie na pedagogických fakultách

Ekonomie kombinuje přednosti společenských a přírodních věd. Předmětem jejího zkoumání jsou ekonomické vztahy ve společnosti. Existuje řada důvodů, proč je užitečné studovat ekonomii:

- Ekonomie umožní pochopit ekonomické a politické problémy ve světě. S tím souvisí i zvýšení schopnosti orientovat se v otázkách ekonomických, politických, sociologických, etických a kulturních, v otázkách důsledků globalizace, problémů a důsledků integračních procesů a transformace centrálně plánovaných ekonomik ve střední a východní Evropě na tržní ekonomiky.
- Ekonomie umožní lépe se orientovat v hospodářské politice realizované vládou a parlamentem našeho státu. Učinit rozhodnutí o tom, jaké politiky a politické strany podporovat. Například kvalifikovaněji posoudit jakou formu a výši zvolit u daní; v jakém rozsahu vynakládat veřejné prostředky na podporu sociálně slabých skupin obyvatelstva; která odvětví a podniky podporovat přímo (formou dotací a subvencí), nebo nepřímo; jakou zvolit politiku v zahraničním obchodu; jak ochraňovat životní prostředí aj.
- Znalost ekonomie umožní jednotlivcům lépe se orientovat v peněžních otázkách (úrokové míry, důsledky inflace, pohyby kurzů na kapitálových trzích aj.), zlepšit jejich předpoklady pro kvalifikované rozhodnutí v oblasti spotřeby, úspor, investování aj. Mankiw (1999) uvádí: „Samo

studium ekonomie vás boháčem neudělá, poskytne vám však určité nástroje, které vám v tomto úsilí mohou pomoci“.

Sojka a Konečný (1996) uvádí: „Studium ekonomie je fascinující“. Téměř 15 let výuky ekonomie na pedagogických fakultách mě přesvědčilo, že převážná část studentů prezenčního studia se s tímto názorem neztotožňuje.

Tržní systém není ovšem dokonalý, ale jeho negativní důsledky pro společnost lze minimalizovat. Centrálně plánovaná ekonomika vycházející z deformovaných a překonaných myšlenek K. Marxe prokázala historicky svou neefektivnost a nereformovatelnost. Nositel Nobelovy ceny za ekonomii (1992) G. S. Becker napsal: „Také tržní systém bude jednou překonán. Nestane se tak dříve než za 150 let“. V té době nebude žít patrně nikdo z nás, ani z našich dětí.

Definice ekonomie byly vypracovány desítky. Některé z nich jsou univerzální, jiné se zaměřují na určitou část ekonomie. Uvádíme nejčastěji citované definice:

- Ekonomie zkoumá, jak různé společnosti užívají vzácné zdroje k výrobě užitečných komodit (statků a služeb) a jak je rozdělují mezi různé skupiny obyvatelstva.
- Ekonomie zkoumá, jak lidé vyrábějí, směňují a spotřebovávají.
- Ekonomie se zabývá studiem organizačních forem, jejichž prostřednictvím lidstvo řeší fundamentální problém vzácnosti. Potřeby každé společnosti přesahují možnosti disponibilních zdrojů (výrobních faktorů); musí tedy existovat mechanismus, který tyto zdroje alokuje mezi vzájemně si konkurující možnosti užití (Pearce 1992).

Ekonomie má mnoho podob a řadu disciplín. Každá ekonomická disciplína má vymezený předmět svého zkoumání a tím i svůj obsah (Macáková 1994). Základem pro studium ekonomických disciplín je obecná ekonomická teorie.

Ekonomika využívá obecné ekonomické teorie a aplikuje je v praxi. Rozlišujeme ekonomiku národního hospodářství, ekonomiky odvětvové (průmyslu, stavebnictví, zemědělství, dopravy, služeb), ekonomiku podniku, ekonomiku rodinného rozpočtu aj. K efektivnímu využívání ekonomických teorií v ekonomikách může přispět hospodářská politika.

Literatura:

MACÁKOVÁ, L. a kol. *Mikroekonomie*. Praha : VŠE, 1994.

MANKIW, N. G. *Zásady ekonomie*. Praha : Grada, 1999.

KRÁLÍK, O. *Transformace české (československé) ekonomiky*. Brno : CERM, 1999.

KRÁLÍK, O.; RYBÁŘ, R. a kol. *Nové přístupy ve výuce společenských věd*. Brno : CERM, 2006.

PEARCE, D. W. a kol. *Macmillanův slovník moderní ekonomie*. Praha : Victoria Publishing, 1992.

SAMUELSON, P. A.; NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*. 13. vyd. Praha : Svoboda, 1991.

SOJKA, M.; KONEČNÝ, B. *Malá encyklopedie moderní ekonomie*. Praha : Libri, 1996.

ŠVEJNAR, J. a kol. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*. Praha : Academia, 1997.

VEČERNÍK, J. a kol. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha : Academia, 1998.

VÍTEK, M.; VÍTKOVÁ, M. *Nové přístupy ve výuce ekonomie, politologie, managementu a marketingu*. Brno : CERM, 2003.

ŽÁK, V. *Ekonomická reforma 10 let poté*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2000.